

Klaudy, K. 2004. Az implicitációról. In: Navracsics J. és Tóth Sz. (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged: Generália. 70–75. ISBN 963 9167 90 8

Klaudy Kinga

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Az implicitációról

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a nemzetközi fordítástudományi szakirodalom eddig jóval több figyelmet szentelt az explicitációnak, mint az implicitációnak. Az implicitációt szinte az explicitáció mostohatestvéreként kezelik, és csak mellékesen tesznek róla említést. A fordítástudomány egyik klasszikusa, Eugene Nida 1964-es könyvében azt írja „Bár a kihagyások a fordításban korántsem olyan nagyszámúak és változatosak, mint a betoldások, mégis nagyon fontosak az adaptáció folyamatában” (1964:231)¹.

Az explicitáció és az implicitáció viszonyának kutatása a fordítási univerzálék kutatásának tágabb témájába illeszkedik bele. A fordítási univerzálék olyan jellegzetességek, amelyek a fordított szövegeket általában jellemzik nyelvpártól és fordítási iránytól függetlenül (Baker 1993, Laviosa 1998). Ilyen fordítási univerzálék Bakernál: (1) az explicitégségi szint növekedése (rise in the level of explicitness), (2) az egyértelműsítés (disambiguation) és egyszerűsítés (simplification), (3) a konvencionális grammatikalitás előnyben részesítése (preference for conventional grammaticality), (4) az ismétlések elkerülése (tendency to avoid repetitions), (5) a célnyelv jellegzetes vonásainak felerősítése a fordításban (tendency to exaggerate features of the target language), (6) a fordított szövegekben bizonyos nyelvi jellegzetességeknek más az eloszlása mint az eredeti szövegekben (specific type of distribution of certain features in translated texts).

---

¹ A tanulmányban szereplő idézeteket a szerző fordította magyarra.

Laviosánál (1998) nagyjából ugyanezeket az univerzálékat találjuk csak más a sorrend: (1) egyszerűsítés (simplification), (2) az ismétlések elkerülése (avoidance of repetitions), (3) explicitáció (explicitation), (4) normalizáció (normalization), (5) forrásnyelvi szövegtulajdonságok átvétele (discourse transfer), (6) lexikai egységek sajátos megoszlása (distinctive distribution of lexical items) (Laviosa 1998:288-291).

Látjuk, hogy Baker és Laviosa listája között alig van különbség: az explicitáció Mona Bakernél első helyen áll Laviosánál harmadik helyre került. Mindkettőjükre jellemző hogy keveredik náluk két szempont: hol univerzális szövegsajátosságokról beszélnek (pl. distinctive distribution of lexical items), hol univerzális műveletekről (pl. explicitation). Ezt a kettősséget szeretném elkerülni, amikor itt és korábbi tanulmányaimban (Klaudy 1999ab, 2003) következetesen univerzális fordítási műveletekről beszélek, bár ennek, bevallom, gyakorlati oka is van: egyszerűen nem áll rendelkezésemre olyan méretű fordított magyar nyelvi korpusz, amelynek alapján univerzális szövegsajátosságokat elemezhetnék.

Hogyan határozhatjuk meg az implicitációt? Vinay és Darbelnet (1958/1995) a következő meghatározást adja: „Stiliztikai fordítási technika, amely abból áll, hogy a kontextusra és a szituációra támaszkodva a célnyelvben implicitté teszünk valamit, ami a forrásnyelvben explicit volt (1995: 344). Az, hogy az implicitációt stilisztikai műveletnek nevezik, arra utal, hogy nem foglalkoznak a nyelvek rendszerbeli különbségei miatt végbemenő automatikus és kötelező implicitációkkal, csak a tudatos fordítói döntésen alapuló implicitációkat veszik figyelembe.

Ebben a tanulmányban tágabb értelemben fogok az implicitációval foglalkozni, mivel az „átváltási műveletek” fogalmába az én felfogásom szerint (Klaudy 1999b) nemcsak a tudatos fordítói stratégián alapuló döntések, hanem az automatikusan végbemenő műveletek is beletartoznak. Implicitációnak tartom azt is, amikor a nemek eltűnnek az indoeurópai nyelvekről magyarra való

fordításban. Ebből fakad felfogásom másik jellegzetessége is: nemcsak a kihagyásokat tartom implicitációnak, hanem pl. olyan lexikai műveleteket is, mint a szemantikai elszegényedés vagy az olyan grammatikai műveleteket, mint az önálló mondat egységek lesüllyesztése főnévi szerkezeté.

Mindazonáltal „Bevezetés a fordítás gyakorlatába” (1999b) című művemben, amelyben három indoeurópai nyelv (angol, német, orosz – a továbbiakban IE nyelvek) és egy finnugor nyelv (magyar), valamint nyolc fordítási irány jellemző műveleteit írom le, sem az explicitáció sem az implicitáció nem szerepel önálló műveletként. Ahogy ugyanis a műveletek leírásában előrehaladtam két fontos megfigyelést tettem. Az egyik, hogy az explicitáció és az implicitáció nem csupán egyike az átváltási műveleteknek, hanem szuperkategória, azaz majdnem minden átváltási művelet explicitációval vagy implicitációval jár együtt. A másik, hogy érdekes műveleti aszimmetria figyelhető meg az explicitáció és az implicitáció között, azaz az explicitáció az egyik irányban nem jár feltétlenül együtt implicitációval a másik irányban.

A nyelvek közötti aszimmetria fogalmát a fordítástudományba Vladimir Gak, orosz kutató vezette be: „A nyelvi szimmetria és aszimmetria fogalmát nemcsak a jelölő és a jelölt nyelven belüli viszonyának jelölésére alkalmazhatjuk, hanem két jelölt nyelvek közötti viszonyára is, ahogy ez a fordításban történik. A fordításban két különböző nyelv egységei állnak szemben. A köztük lévő viszony kétféle lehet: az izomorf egységekre interlingvális szimmetria jellemző, az allomorf egységekre interlingvális aszimmetria jellemző. (Gak in Zlateva 1993: 33)

Ebben a tanulmányban a nyelvi szimmetria/aszimmetria fogalmát Gaktól eltérően használom: nem statikus, hanem dinamikus értelemben, vagyis „műveleti aszimmetriáról” lesz szó. A műveleti szimmetria azt jelenti, hogy az explicitáció az egyik irányban implicitációval jár együtt a másik irányban (pl. a személyes névmások konkretizálása a magyar-indoeurópai fordításban és generalizálása az indoeurópai-magyar fordításban). A műveleti aszimmetria

pedig azt jelenti, hogy az explicitáció az egyik irányban nem jár együtt implicitációval a másik irányban (pl. a mondategységek felemelése a mondat szintjére az IE→magyar fordításban nem jár együtt a mondategységek lesüllyesztésével a magyar→IE fordításban).

A nyelvspecifikus műveletek egy részében a fordítónak nincs választási lehetősége, ha nem hajtja végre őket, nem kap grammatikailag helyes célnyelvi mondatot. Ilyen például a testrészek általánosító fordítása IE→magyar irányban és konkretizáló fordítása magyar→IE irányban, vagy a nemek eltűnése IE→magyar irányban és megjelenése magyar→IE irányban. Ilyenkor a konkretizálás és általánosítás, a kihagyás és a betoldás kétirányú műveletek, az explicitáció és implicitáció viszonya szimmetrikus (1. táblázat).

	Explicitáció	Implicitáció
Szemantikai Exp/Imp	Testrészek konkretizálása Irány: MAGYAR →IE <i>M: arc</i> <i>IE: face/cheek</i>	Testrészek általánosítása Irány: IE→MAGYAR <i>IE: face/cheek</i> <i>M: arc</i>
Grammatikai Exp/Imp	Nemek konkretizálása Irány: MAGYAR →IE <i>M: belépett</i> <i>IE: she entered</i>	Nemek általánosítása Irány: IE→MAGYAR <i>IE: she entered</i> <i>M: belépett</i>

1. táblázat

*Nyelvspecifikus és mindkét irányban kötelező átváltási műveletek
Szimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között*

Vannak azonban olyan műveletek is, amelyek bár a nyelvi rendszerek különbségeivel magyarázhatók mégsem kötelezőek, hiszen a nyelvi rendszerek különbségei nem jelentik azt, hogy csak egyetlen lehetőség van célnyelvi megformálásra. A határozatlan névelő vagy a névmási tárgy betoldása például

kötelező a magyarról IE nyelvekre való fordításban, de kihagyása nem kötelező az IE nyelvekről magyarra való fordításban (2. táblázat).

	Explicitáció	Implicitáció
Morfológiai Exp/Imp	Jelentések felbontása Irány: MAGYAR→IE <i>M: megszólalt</i> <i>IE: begin to speak</i> KÖTELEZŐ	Jelentések összevonása Irány: IE→MAGYAR <i>IE: begin to speak</i> <i>M: megszólalt</i> NEM KÖTELEZŐ <i>vö: M: elkezdett beszélni</i>
Szintaktikai Exp/Imp	Névszói szerkezetek felemelése a mondat szintjére Irány: IE→MAGYAR GYAKRAN ELKERÜLHETETLEN	Mondategységek lesüllyesztése a mondat szintje alá Irány: MAGYAR→IE NEM KÖTELEZŐ

2. táblázat

*Nyelvspecifikus de csak az egyik irányban kötelező átváltási műveletek
Aszimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között*

Ott tehát, ahol van választási lehetőségük, a fordítók nem mindig hajtják végre az implicitabb megoldást eredményező műveletet: megtartják az IE nyelvekre jellemző analitikus formát az IE→magyar fordításban, és nem süllyesztik le az önálló mondat egységeket a mondat szintje alá a magyar→IE fordításban.

Vannak olyan műveletek is, amelyek bár a nyelvi rendszerek különbségeivel magyarázhatók, tehát mindkét fordítási irányban jól meghatározható tendencia figyelhető meg bennük, egyik irányban sem kötelezőek: mindkét irányban van lehetőség a választásra. Szószinten ilyen például az idéző igék konkretizálása az IE→magyar fordításban és generalizálása a magyar→IE fordításban. Mondatszinten ilyen művelet a téma-réma viszonyok világosabbá tételét elősegítő határjelölő elemek betoldása a

mondatba a magyar→IE fordításban, és ezek kihagyás a magyar→IE fordításban (3. táblázat).

	Explicitáció	Implicitáció
Szemantikai Exp/Imp	Az idéző igék konkretizálása Irány: IE→MAGYAR <i>IE: said</i> <i>M: morogta (murmured)</i> NEM KÖTELEZŐ vö: <i>M: mondta</i>	Az idéző igék általánosítása Irány: MAGYAR→IE <i>M: morogta</i> <i>IE: said</i> NEM KÖTELEZŐ vö: <i>IE: murmured</i>
Szövegszintű Exp/Imp	Nyomatékosító elemek, T/R szakaszhatárjelölő elemek betoldása Irány: IE→MAGYAR <i>IE: (-)</i> <i>M: tulajdonképpen</i> NEM KÖTELEZŐ	Nyomatékosító elemek, T/R szakaszhatárjelölő elemek kihagyása Irány: MAGYAR→IE <i>M: tulajdonképpen</i> <i>IE: actually</i> NEM KÖTELEZŐ

3. táblázat

*Nyelvspecifikus de egyik irányban sem kötelező átváltási műveletek
Aszimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között*

Bár sem az idéző igék konkretizálása az egyik irányban sem generalizálásuk a másik irányban nem kötelező, tehát a magyar fordítók is használhatnák a mondást jelentő igék szemantikai mezőjének centrumában elhelyezkedő *mond* igét ott ahol az IE nyelvekben a *say, sagen, dire, skazat'* áll, a magyar fordítók mégis általában konkretizálják az általános mondást jelentő igéket az IE→magyar fordításban, tehát végrehajtják az explicitációt (Klaudy 1999b). A magyar→IE fordításban viszont a fordítók nem szegényítik el a magyar forrásszövegre jellemző változatos igeállományt, az implicitáció tehát nem megy végbe (vö: Klaudy és Károly 2003).

Ugyancsak nem kötelező (bár nyelvészetileg jól magyarázható) a tematikus és rematikus szakasz határát jelölő elemek betoldása az IE→magyarra

való fordításban. Magyarról IE nyelvekre fordított szövegek elemzése azt mutatja, hogy az IE szövegekben fölöslegessé vált határjelölő elemek kihagyása nem következik be a magyar→IE fordításokban, tehát az explicitáció/implicitáció aszimmetriája itt is érvényesül.

Térjünk rá a nem nyelvspecifikus műveletekre, amelyek természetesen egyik irányban sem kötelezőek, hiszen nem azért hajtjuk végre őket, hogy grammatikailag helyes célnyelvi mondatokat kapjunk, hanem azért, hogy pragmatikailag helyes célnyelvi szöveget kapjunk, amely nem jár információvesztéssel a célnyelvi befogadók számára. Az explicitáció implicitáció aszimmetriája itt is megfigyelhető (4. táblázat).

	Explicitáció	Implicitáció
Pragmatikai Exp/Imp	Magyarozó betoldások földrajzi nevek, intézménynevek fordításakor Irány: nincs NEM KÖTELEZŐ	Magyarozó elemek kihagyása földrajzi nevek, intézménynevek fordításakor Irány: nincs NEM KÖTELEZŐ

4. táblázat

*Nem nyelvspecifikus és egyik irányban sem kötelező átváltási műveletek
Aszimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között*

Az explicitációt illusztrálja például az „in Budapest“ betoldása Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül* című regényének angol fordításának első mondatában. *Magyar eredeti:* Ez év márciusában – tizedike felé lehetett – egy délután az Egyetem-téri Centrál-kávéházban uzsonnáztam... (Karinthy 1977:271). *Angol fordítás:* One afternoon – it must have been about March 10th – I was having a tea at the Café Central on the Egyetem tér in Budapest. (Barker 1939, 1992:9). A magyar olvasó tudja, hogy mindez Budapesten történik, az angol olvasónak viszont erre a pótlólagos információra szüksége van. Ilyen

jellegű magyarázó betoldásokat lépten-nyomon találunk minden fordításban. A célnyelvben fölöslegessé váló magyarázó elemek kihagyására, azaz implicitációjára viszont ritkán találunk példát. Tehát az aszimmetria valószínűleg itt is fennáll, de bizonyításához további empirikus kutatásokra lenne szükség.

Összegezve megállapítható, hogy aszimmetria hipotézis igazolásához nemcsak az explicitáció hanem az implicitáció kutatására is szükség lenne. Az általam felállított aszimmetria hipotézis feltételezi, hogy az explicitáció és az implicitáció a fordításban nem szimmetrikus műveletek, mivel a fordítók, ha van választási lehetőségük, előnyben részesítik az explicitációval járó műveleteket az implicitációval járó műveletekkel szemben, és gyakran elmulasztják az implicitációt, ott ahol erre lehetőség nyílna. Ha az aszimmetria hipotézist empirikus kutatások igazolnák, alátámasztaná Blum-Kulka jól ismert explicitációs hipotézisét (1986), amely az explicitációt a fordítás univerzális sajátosságának tartja.

Az implicitáció kutatásának fontosságára azért is szeretném felhívni a figyelmet, mert az explicitáció nemzetközi és hazai szakirodalma öröndetesen gyarapszik. A hazai kutatók közül említésre méltó Pápai Vilma doktori értekezése (2001), amely hamarosan könyv alakban is megjelenik, valamint Heltai Pál és Kusztor Mónika egyelőre még kéziratban lévő tanulmányai. Természetesen az explicitációval járó műveletek (lexikai és grammatikai betoldások, lexikai és grammatikai felbontások, mondategységek felemelése a mondat szintjére stb.) jóval szembetűnőbbek, és gépileg is könnyebben elemezhetők, mint az implicitációval járó műveletek (lexikai és grammatikai kihagyások, lexikai és grammatikai összevonások, önálló mondategységek lesüllyesztése a mondat szintje alá).

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. In: Baker, M. & Francis, G. & Tognini-Bonelli, E. (eds.) *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: Benjamins. 233-250.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J. & Blum-Kulka, S. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17-37.
- Karinthy F. 1977. *Utazás a koponyám körül*. Bp: Szépirodalmi Kiadó.
- Karinthy F. (1939)1992: *A Journey Round my Skull*. Translated by Barker, V.D. Budapest: Corvina.
- Klaudy K. 1999a. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1. évfolyam, 2. szám. 5-22.
- Klaudy K. 1999b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2003. *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation*. Bp: Scholastica.
- Klaudy K., Károly K. 2003. Implication in Translation. An empirical justification of Operational Asymmetry in Translation. Előadás, elhangzott a „*Translation Targets. The 10th International Conference on Translation and Interpretig*” című konferencián. Prága, 2003. szeptember 11-13.
- Laviosa, S. 1998. Universals of Translation. In: Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 288-291.
- Nida, E. 1964. *Towards a Science of Translation*. Leiden: Brill.

- Pápai V. 2001. *Az explicitációs hipotézis vizsgálata, Angol-magyar és magyar-magyar párhuzamos korpuszok egybevetésével.* PhD értekezés. Kézirat. Győr-Pécs.
- Vinay, J.P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for Translation.* Amsterdam: Benjamins. Translated by Juan C. Sager and M.J. Hamel.
- Zlateva, P. (ed., tr.) 1993. *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives.* London: Routledge.